

Välisuks

Ajalugu, parandamine ja värvimine

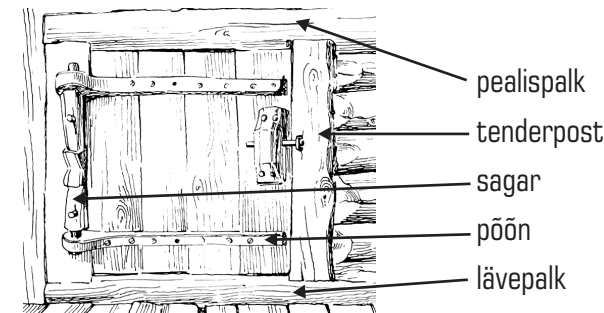
Paide, Tallinna tn. 31 (Foto: M. Loit)

Maja esiuks ei ole pelgalt sissepääs hoonesse, vaid ka omaniku visiitkaart. Uksel on alati olnud täita oluline roll fassaadi ilmestaja ja kaunistajana. Läbi aegade on uks peegeldanud hoone elanike maitse-eelistusi ning ajastule iseloomulikku stiili.

AJALUGU

Talud

Vanimad ukсед olid lihtsad, madalad ja kõrgete lävedega. Ukseava kõrgus ulatus enamasti vaevalt üle 100–120 cm ning peaaegu sama suur oli ka laius. Traditsiooniliselt koosnes uks püstlaudadest, mida sidusid ülemine ja alumine pöön. Naelutamiseks kasutati vanemal ajal tamme- või kasepuust pulki. Ukсед liikusid kas puust sagaratel või metallist hingedel.

(Joonis: K. Tihase „Eesti talurahvaarhitektuur“, 1974)

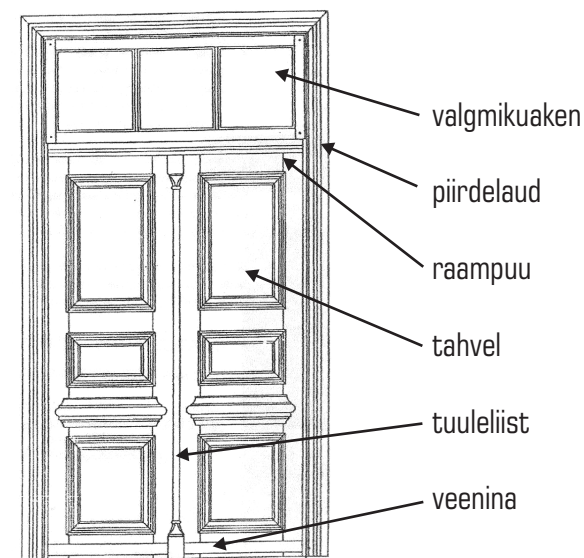
Taluehitiste juures leidsid ka **lükanduksi**, **kahe poolega uksti e. väravaid** ning nn. **pooluksi**. Viimased suleti siis, kui täisuks avati suitsu välja juhtimiseks, ent ei soovitud liiga palju jahedat õhku sisse lasta (ühtaegu oli see ka loomade tõkkeks). Sageli juhiti suits välja ukse ülaosas paiknenud luukava kaudu, mis täitis ühtlasi akna aset. Samuti võis ukse kohal olla ka mitmeruuduline klaasaken (valgmik).

Alates 19. saj. II poolest, mil saematerjal muutus hõlpsasti kättesaadavaks, hakati uksti katma kas **Kald-** või **kalasahamuustrilise profileeritud laudisega**. Lisaks dekoratiivsusele (sageli oli laudis erivärviline), muutis see ka ukse märgatavalt soojapidavamaks ja tugevamaks ning aitas vihmavett hõlpsamini ära juhtida.

Tõnu talu, Muhumaa, EVM (Foto: M. Loit)

Ajapikku muutusid ukseavad kõrgemaks (180–200 cm). Piida ja seinavahele jäädud praod kaeti piirdelaudadega. 20. saj. algusest hakkasid levima **tahvel-ukсед**, mille ukseleht koosnes eraldi kokkupandavatest ja kergematest detailidest (raampuud, tahvlid, tuuleliist, veenina).

(Joonis: „Välisuste remontimine“, 2001)

Lääneküla, Prangli saar (Foto: S. Kõnsa)

Linn

Keskaegsed teravkaarsed raidportaalid tingisid ka uste vastava kuju ning mõõtmed. Tolleaegsetel hoonetel olid tavaliselt tugevad ja rasked laudvoodriga välisukсед. Tänapäevaks pole neist paraku säilinud ühtegi. Oma osa on siin nii ajahambal kui ka vaheldunud moevooludel.

Nii võib Tallinna 15. saj. portaalides mitmelgi pool kohata 17. saj. pärit uksti, mida kaunistavad kas kunstipäraselt kujundatud sepanaelad ja koputid (nt. Tallinna Suurgildi hoone) või meisterlikud puitnikerdused (nt. Suur-Karja tn. 1).

Suurgildi hoone, Pikk tn. 17, Tallinn

Suur-Karja tn. 1, Tallinn (Fotod: M. Loit)

Ka **renessansi-periодist** (16. saj.) pärinevate portaalide avades võime näha hilisemaid uksti (nt. Tallinna Mustpeade vennaskonna maja dekoratiivsete rosettnaeltega ukse aastast 1640.)

Mustpeade vennaskonna hoone, Pikk tn. 26, Tallinn (Foto: M. Loit)

17. ja 18. saj. **barokkuksi** iseloomustab lopsakas vorm nii uksetahvlite kujunduses kui ka sepsidetailide osas. Levinud kujundusvõtteks oli välisukse kohal paiknev valgmikuaken. Ukseleht oli traditsiooniliselt kahekihiline, siseküljel pöönadel asetsev laudkilp ning välisküljel tahveldis.

Kooli tn. 2, Haapsalu (Foto: M. Loit)

Lutsu tn. 2, Tartu (Foto: Ü. Jukk)

Kohtu tn. 10, Tallinn (Foto: M. Loit)

Varaklassitsistlikel ustel võib veel üsna sageli kohata barokseid sepsideid.

Ülikooli tn. 13, Tartu (Foto: Ü. Jukk)

19. saj. lõpus ja 20. saj. alguses levinud **historitsism** ja **juugend** kajastusid ka uste kujunduses.

Historitsistlik uks Suur-Karja tn. 3, Tallinn

Juugenduksed Vana-Lõuna tn. 37, Tallinn (Fotod: M. Loit)

Rataskaevu tn. 7, Tallinn (Foto: M. Loit)

1920–30-ndatel rajatud hoonete ukсед on **funktsionalismile** omaselt lihtsavormilised ja siledapinnalised. Esineb ka rahvusromantilisi kujundusi.

